

изучения современных слабoreгулируемых экономических систем с нелинейной динамикой развития. Содержание процессов самоорганизации экономической системы заключается в эволюционном образовании новых структур, эффективно использующих быстро меняющиеся потоки ресурсов, особенно информационных. Формирование комплексной модели экономической самоорганизации с использованием предпосылок и принципов эволюционной биологии, теории бифуркаций, теории катастроф и других направлений открывает возможности для описания и мягкого моделирования экономических процессов такого типа.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Дэннет Д. Наше прозрачное будущее / Д. Дэннет, Д. Рой // В мире науки. – 2015. – № 05/06, май/июнь. – С. 72-79.
2. Остром Э. Управляя общим: эволюция институтов коллективной деятельности / Э. Остром. – М.: ИРИСЭН, Мысль, 2010. – 447 с.
3. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество / Н.Н. Моисеев. – М.: Устойчивый мир, 2001. – 200 с.
4. Кирдина С.Г. Институциональная самоорганизация экономики: теория и моделирование / С.Г. Кирдина. – М.: Институт экономики РАН, 2008. – 72 с.
5. Чистилин Д.К. Сравнительный анализ результатов имитационного моделирования развития мировой экономики и 12 цивилизаций за период 1970–2005 гг.: предварительный эскиз / Д.К. Чистилин // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – № 13). Том 1. – С. 378-406.
6. Мельник Л.Г. Теория самоорганизации экономических систем / Л.Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга, 2012. – 439 с.
7. Ashby W.R. Principles of the self-organizing system / Ashby W.R. // Journal of General Psychology. – 1947 v. 37. – P. 125-128.
8. Гайворонский С.А. Самоорганизация экономической системы / С.А. Гайворонский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://gaivoronsky.narod.ru/books/so/so_korr.htm#192.
9. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии / Г. Хакен. – Москва-Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. – 320 с.
10. Акимова Т.А. Теория организации / Т.А. Акимова. – М.: Юнити, 2003. – 367 с.
11. Удалов Д.В. Закономерности эволюции фирмы как института экономики: автореф. дис. ... на соискание науч. степени доктора экон. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Д.В. Удалов. – Саратов, 2009. – 44 с.
12. Хиценко В.Е. Самоорганизация: элементы теории и социальные приложения / В.Е. Хиценко. – М.: КомКнига, 2005. – 224 с.
13. Руденко А.П. Самоорганизация и прогрессивная эволюция в природных процессах в аспекте концепции эволюционного катализа / А.П. Руденко // Российский химический журнал. – 1995. – Т. 39, № 2. – С. 55-72.
14. Решетило В.П. Економічна синергетика реалізації ринкового потенціалу інституціональних систем: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора економічних наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / В.П. Решетило. – Харків, 2006. – 34 с.
15. Егоров Д.Г. Во зможности приложения синергетики и теории информации к исследованию экономических систем / Д.Г. Егоров. – Белгород: БелГУ, 2005. – 143 с.
16. Курдюмов С.П. Основные принципы синергетического мировоззрения / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.ru/philosophy/osnovnye-principy-sinergeticheskogo-mirovozreniya/>.

УДК 338.22

Микитась В.В.
аспірант

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ПРОЦЕСУ КЛАСТЕРІЗАЦІЇ ЯК РУШІЙНА СИЛА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

Стаття присвячена особливостям та перевагам процесу кластерізації для розвитку економіки країни в цілому. Розкрито теоретичне значення поняття «кластер». Проаналізовано особливості формування кластерних утворень в різних країнах. Сформульовані висновки щодо необхідності державної підтримки процесу кластерізації в Україні.

Ключові слова: кластер, економіка регіону, конкурентоспроможність економіки, моделі розвитку кластерних структур.

Микитась В.В. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ПРОЦЕССА КЛАСТЕРИЗАЦИИ КАК ДВИЖУЩАЯ СИЛА РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

Статья посвящена особенностям и преимуществам процесса кластеризации для развития экономики страны в целом. Раскрыто теоретическое значение понятия «кластер». Проанализированы особенности формирования кластерных образований в разных странах. Сформулированы выводы о необходимости государственной поддержки процесса кластеризации в Украине.

Ключевые слова: кластер, экономика региона, конкурентоспособность экономики, модели развития кластерных структур.

Mykytas V.V. STATE SUPPORT OF CLUSTERING AS A DRIVING FORCE OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

The article is devoted to the features and benefits of clustering for the development of the economy as a whole. The theoretical value of the concept of "cluster". The features of the formation of cluster structures in different countries. Formed conclusions about the need for public support for clustering in Ukraine.

Keywords: cluster, region's economy, competitiveness of the economy, development model of cluster structures.

Постановка проблеми. За сучасних умов міжнародного економічного розвитку економіка України стає більш залежною від здатності кожного регіону забезпечувати високий рівень конкурентоспроможності як у середній державі, так і на світовому ринку. Зміни, які відбулися в результаті стрімких темпів

науково-технічного прогресу, поживавлення інноваційних процесів, зростання конкурентоспроможності регіону та держави вимагають створення ефективних засад формування та реалізації економічної політики держави, яка б повною мірою сприяла розвитку кожного її регіону.

Інтеграційні та глобалізаційні процеси обумовили необхідність структурних змін з метою подолання застарілої спеціалізації та структури виробництва у ряді регіонів, подолання міжрегіональних відмінностей у рівні соціально-економічного розвитку, забезпечення гармонізації інтересів і партнерських стосунків між наукою, бізнесом і владою [9, с. 50].

Теорія кластеризації виступає як новий напрям дослідження економічних процесів країни, відкриває нові можливості використання ресурсів суб'єктів господарювання в залежності від їх територіального розташування, які, об'єднуючись у нові утворення, реалізують зовсім нову філософію організаційно-економічних та техніко-технологічних зв'язків, спрямовану на максимізацію сукупного результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання кластерного підходу для ефективного розвитку економіки регіонів як основи підвищення конкурентоспроможності економіки країни розглянуто у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників. Так, М. Портер в монографії «Конкурентні переваги країн» вперше визначив кластер як «вертикальний ланцюг, що складається з великої кількості послідовних ступенів галузей, які забезпечують обладнанням й іншими спеціалізованими ресурсами» [3, с. 4]. М. Енрайт є послідовником М. Портера, але він більше досліджував географічний масштаб конкурентної переваги і стверджував, що остання створюється не на національному, а на регіональному рівні, де головну роль відіграють історичні передумови, різноманітність культур ведення бізнесу, організація виробництва й отримана освіта [8]. М.О. Кизим в монографії «Промислова політика та кластеризація економіки України» проводить детальний аналіз щодо тлумачення поняття «кластер» крізь історичний аспект, проводить порівняльний аналіз кластерних утворень з іншими просторовими утвореннями [4]. В роботах В.М. Гесця, Л.І. Федулової, та К.Ф. Ковальчука відображено ефективність розвитку регіонів України при використанні кластерного підходу [1; 5; 6].

Мета статті. На основі викладеного сформулювати необхідність дослідження кластерного підходу для розвитку економіки регіонів як основи формування загальної конкурентоспроможності країни.

Виклад основного матеріалу. Категорія «кластер» почала застосовуватись у працях економістів з кінця 80-х років ХХ ст., і поступово кластерна теорія стала одним із пріоритетних напрямків розвитку економіки регіону.

Інноваційність розвитку країн потребує нових підходів, одним із яких є формування територіально-інтегрованих виробничих систем на основі співпраці підприємств суміжних виробництв у формі кластерів. Багато уваги мережевому партнерству приділено у працях М. Портера, який виділяв дев'ять моделей кластерів економічного розвитку.

Слід зазначити, що саме праці М. Портера, що стосуються конкурентних переваг націй, привернули увагу аналітиків та світових лідерів різних країн світу до концепції промислових кластерів. Саме кластери стали частиною більш широкої концепції, яка допомагає зрозуміти рушійні сили регіональної та національної конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність регіону або нації може визначатися як її здатність залучати необхідні ресурси та підтримувати діяльність, яка сприяє економічному розвитку країни. Регіональні кластери є обмеженими географічними зонами з достатньо великою кількістю фірм та працівників у малому колі суміжних промислових секторів [3].

На сьогодні все більш доцільним з забезпечення конкурентоспроможності України стає реалізація державної політики, спрямованої на ефективне використання наявних ресурсів не тільки країни в цілому, а й кожного регіону, та розвиток його інноваційно-інвестиційного потенціалу. На наш погляд, для реалізації зазначених цілей дії з боку держави повинні бути спрямованими на впровадження кластерної моделі виробництва, яка сприятиме підвищенню як національної, так і регіональної конкурентоспроможності, розвитку інноваційного потенціалу, а також активізації малого та середнього бізнесу.

Концепція кластеризації зосереджена на зв'язках і взаємозалежності між компаніями, об'єднаними в мережеву структуру для виробництва продукції, послуг на основі активного використання інновацій. Вона виходить за рамки простих горизонтальних зв'язків, у яких фірми, діючи на спільному ринку готових виробів і входячи до однієї промислової групи, кооперуються у таких напрямках діяльності, як дослідження і дослідні розробки, демонстраційні програми, спільний маркетинг чи закупівельна діяльність.

Ефективність кластерної моделі доведена не тільки теоретичним обґрунтуванням, а й світовою господарською практикою. Останні 20 років характеризувались постійною боротьбою держав за підвищення своєї конкурентоспроможності. Фактично головним завданням економічної політики кожної держави у ринковій економіці за сучасних умов стала мобілізація зусиль на збільшення своїх конкурентних переваг. Для досягнення цього більшість країн використовує саме кластерну модель виробництва.

Вперше про концепцію кластеризації заговорив А. Маршалл у книзі «Принципи економіки» (1890 р.), де були розкриті питання зовнішнього спеціалізованого територіального розподілу. Пізніше, у середині ХХ ст., вагомий внесок у подальший розвиток мережевих структур у вигляді «індустріальних округів» зробили італійські вчені (О. Тофлер у праці «Третя хвиля»). І в останні роки кластерні утворення стали основою забезпечення конкурентоспроможності багатьох країн світу. Так, більшість країн Західної Європи розробили та впровадили ту або іншу кластерну стратегію, яка суттєво впливає на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності [2, с. 55].

Наприклад, у Данії, починаючи з 1989–1990 рр. було закладено основи кластеризації території. На сьогодні тут функціонує 29 кластерів, в яких задіяно 40% усіх підприємств країни, що забезпечують 60% експорту [5, с. 140].

Також дуже цікавим є досвід Італії у використанні кластерів і мереж малих та середніх компаній. Слід зазначити, що саме такі структури стали визначальними у швидкій індустріалізації півночі Італії. Більшість малих фірм країни входять до кластерів, які спеціалізуються на виробництві певного типу продукції, знаходять своє місце на ринку. Таким способом побудована економіка багатьох північних провінцій країни. Більш великі компанії на контрактній основі підключають кластери до виробництва окремих вузлів і деталей для наступного їхнього складання, у тому числі на заводах Ferrari, Maseratti, Lamborghini та ін. [2, с. 59].

Франція є взірцем застосування кластерної стратегії у розвитку економіки як одного з елементів промислової політики держави. Основна увага приділяється інноваціям у високотехнологічних секторах та партнерству між різними ланками виробництва. В основу регіонального програмування 60-70-х років

XX ст. була покладена концепція «полюсів зростання», згідно з якою промисловий розвиток прискорюється у районах, де великі підприємства активно співпрацюють з малими та середніми [2, с. 61].

Згідно з основним положенням національної промислової стратегії Фінляндії, в межах проекту «Переваги Фінляндії» була розроблена і затверджена політика створення, функціонування і розвитку кластерів, що дозволило зробити перехід від макроекономічного регулювання до промислової й технологічно конкурентної політики, основними пріоритетами якої є розвиток саме кластерних формувань. Були утворені кластери лісового господарства, кольорової металургії, енергетики, телекомунікацій, екології, охорони здоров'я, транспорту, хімії, будівництва, продовольства та машинобудування [5, с. 142–143].

На території Німеччини землі, згідно з федеральним устроєм, мають велику самостійність і здійснюють свої програми розвитку за рахунок власних фінансових ресурсів. На сьогодні тут працюють три автомобільні кластери – у Мюнхені, Гамбурзі, Дрездені, що отримали почесну назву «Силіконова долина XXI століття» і входять до семи кластерів високих технологій [2, с. 65].

В Австрії є кластери харчової, деревообробної, хімічної, автомобільної, промисловості, охорони здоров'я, крім того, успішно функціонують транскордонні кластери з Німеччиною, Італією, Швейцарією, Угорщиною, активізувались зв'язки з Францією та Великобританією. Розроблена політика стимулювання розвитку зв'язків між дослідними інститутами та промисловим сектором [5, с. 137–139].

Динамічно розвиваються кластери і в США, зокрема, у таких штатах, як Аризона, Каліфорнія,

Коннектикут, Флорида, Мінесота, Північна Кароліна, Огайо, Орегон, Вашингтон. Процес їх формування тут визначено як напрям пріоритетного розвитку, прийнято відповідні програмні стратегії розвитку територій. До найбільш відомих та успішних кластерних утворень США відносяться такі, як «Силіконова долина» – кластер у сфері комп'ютерних технологій; американське автовиробництво у Детройті; центр нанотехнологій, біотехнологій, відновлювальних джерел енергії та цифрового друку у Нью-Мексико [2, с. 71].

Центральна організація із забезпечення стимулювання стійкого розвитку промислових кластерів була створена в Японії на острові Хокайдо у першій половині 90-х років XX ст. Ефективність проекту з реалізації кластерних рішень показує необхідність зміни підходів до управління розвитком існуючих територіальних моделей (громад, районів, регіонів).

Беручи до уваги як теоретичний, так і практичний досвід кластеризації, в літературі виділяють наступні критерії, які визначають успіх саме даної теорії:

- 1) менеджер кластера повинен володіти широкою мережею контактів та мати мультипрофільну компетенцію, підтримувати тенденцію до вищої професіоналізації кластерних організацій та їх менеджерів;
- 2) необхідна широка поінформованість суспільства про потреби потужних кластерних об'єднань, що розбудовуються;
- 3) найважливішим для кластеризації економіки є створення спільних міжнародних мереж [7, с. 50].

Таким чином, на сьогодні актуальним є створення кластерів для зростання економіки територій, стимулювання їхнього технічного прогресу та підви-

Таблиця 1

Етапи становлення кластера

Передумови	Етапи	Результат	Особливості розвитку
<i>I. Оцінка потенціалу</i>			
1. Вимоги до кластера в контексті стратегії розвитку регіону	Аналіз можливостей та загроз сильних і слабких сторін економічної галузі регіону	Оцінювання економічної системи регіону та стратегічних напрямків її розвитку	Вияв особливостей та передумов формування кластерів на конкретній території
2. Максимальне задоволення попиту на товари і послуги	Прогнозування обсягів виробництва	Використання всіх можливостей виробництва	
3. Реалізація стратегічного напрямку розвитку: вдосконалення організації та управління АТП	Обґрунтування потреби створення кластерів	Потреба оцінювання формування меж потенційних кластерів	
<i>II. Зародження і впровадження кластерів</i>			
4. Оцінювання потенціалу економічної системи	Розроблення моделі економічного кластера	Створення проекту кластера	Зародження окремих елементів кластера
5. Вимоги до створення кластера	Визначення факторів, що визначають територіальне розміщення та ефективну структуру кластера	Місце локалізації кластера	
6. Стимулювання зростання обсягів економічних і додаткових послуг, покращення їх якості, раціональне використання рухомого складу	Оцінювання необхідності координації та обміну інформацією АТП	Відповідність структури кластера	Становлення простих та створення нових системних утворень
<i>III. Функціонування кластера</i>			
7. Проект кластера	Реалізація кластерних ініціатив у контексті сталого розвитку регіону	Ефект роботи кластера	Вдосконалення підсистем та укладання механізму роботи кластера
8. Розміщення кластерів на території регіону	Функціонування кластера як системи	Розроблення організаційних, управлінських та економічних функцій	
<i>IV. Розвиток кластера</i>			
9. Функціонування та розвиток кластера	Оцінювання соціально-економічного ефекту	Синергетичний ефект	Трансформація структури

Розроблено на основі: [2, с. 43]

щення конкурентоспроможності регіонів. Кластер – це унікальна фінансово-економічна і організаційна форма взаємодії ресурсів, їх спільної діяльності, прогресивна форма організації капіталів і управління.

Розвиток економічних кластерів залежить від структури та співвідношення складових компонентів, рівня розподілу та ефективності використання наявних виробничих та трудових ресурсів, перерозподілу економічних потоків, внутрішніх взаємозв'язків між підприємствами. Крім того, економічний кластер – це економічна система відкритого типу, і для його безперебійного функціонування та сталого розвитку у національній економіці необхідна наявність мережі зовнішніх зв'язків. Складні зовнішні зв'язки виникають між економічним кластером та підприємствами інших галузей у межах одного регіону. Наявність зв'язків кожного кластера з іншими підприємствами у межах свого і найближчих регіонів стримують його розвиток поза своїм регіоном та вихід на світовий ринок.

Серед важливих завдань, без вирішення яких неможливий сталий розвиток економічних кластерів, особливе значення мають структура та критерії їх розвитку, що відображають закономірності динаміки змін основних соціально-економічних показників. Основні етапи розвитку кластерів, у процесі якого відбувається формування структури кластера, відображені у таблиці 1.

На сьогодні питання розвитку регіонів України є дискусійним та має нагальний характер вирішення. На наш погляд, саме концепція кластеризації здатна вирішити внутрішньоекономічні проблеми та сприяти розвиненню та збільшенню конкуренції України у міжнародному середовищі.

Аналізуючи дані Світового економічного форуму (World Economic Forum), в результатах якого відображено індекс конкурентоспроможності кожної країни (The Global Competitiveness Index), Україна з кожним роком погіршує свій результат. Так, за даними 2013 р., Україна посідає 84-е місце з 148 країн світу та має майже найгірші показники за кожним пунктом розвитку (для виведення даного індексу за базу береться 19 питань державного розвитку). У 2012 р. Україна посідала 73-е місце, у 2011 р. – 72-е. Найкращого результату Україна досягла у 2005 р., посівши 64-е місце. За рівнем розвитку інновацій Україна займає 95-е місце, що свідчить про застарілі методи виробництва та відсутність наукового підходу до розвитку країни. Таким чином, можна зробити висновки, що проведена державна економічна політика не дала змоги розкрити потенціал країни та збільшити її конкурентоспроможність на світовому ринку. Також дуже важливим аспектом при аналізі даних Світового економічного форуму є те, що показники, які використовуються, мають якісну, а не кількісну оцінку. Тому на сьогодні важливим завданням для держави є створення ефективного механізму розвитку країни як в цілому, так і окремого її регіону, адже кожен регіон має свою специфіку та особливості, як природні, так і соціально-економічні [9].

Саме кластерний підхід при розробці державної економічної політики щодо розвитку регіонів здатний змінити ситуацію, адже це спонукає не тільки розвиток виробництва та розширення ринків, а й збільшить зусилля на розвиток інноваційних факторів економіки.

Зазначені висновки підтверджуються також й аналізом організаційно-управлінських аспектів концепції кластеризації, які зображені на рис. 1. Таким чином, введення інноваційного підходу стає додат-

ковим чинником забезпечення сталого регіонального розвитку та активізує внутрішній потенціал регіону.

Рис. 1. Організаційно-управлінські аспекти концепції кластеризації [2, с. 57]

Висновки. За умов, що відбуваються у світовому суспільстві, потрібен активний розвиток регіональної політики, яка має базуватися на гео економічних та системних перевагах, що дають можливість на базі кластерів освоювати нові технології на регіональному рівні. В умовах нинішньої кризи основним напрямом економічної політики держави має бути інноваційна концепція, яка здатна створити нове технологічне ядро формування кластерної моделі виробництва, державно-приватного партнерства, реалізації пріоритетних проектів розвитку. Україна має потужний потенціал для кластеризації і забезпечення сталого функціонування в системі взаємопов'язаних кластерами галузей. Високоєфективні кластери справлятимуть позитивний вплив на машинобудування, приладобудування, хімічну та легку промисловість, на розробку біо- та нанотехнологій, на створення нових матеріалів, інформаційних технологій, розвиток АПК та харчової індустрії та інші важливі сфери економіки.

Світовий досвід показує, що формування кластерів – це затратний процес, в якому приблизно половину обсягів фінансування бере на себе держава (за рахунок національного та регіонального бюджетів). Кластери широко використовують нові механізми фінансування, формування кредитних спілок, аутсорсинг, субконтрактинг, факторинг, венчурні фонди тощо.

Таким чином, щоб кластеризація повністю проявила себе як новий спосіб роботи, потрібен час. Це досить складний процес, і, на наш погляд, в ньому повинна активно брати участь держава шляхом проведення економічної політики, спрямованої на інноваційний підхід розвитку регіонів. Кластеризація економіки – це динамічний процес, в якому зупинки і зволікання можуть призвести до відставання. Для кластеризації в Україні доцільно розробити стратегію розвитку кластерів на рівні держави, закріплену в економічній політиці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Геєць В. Наука і виробництво: партнери чи конкуренти? Деякі аспекти сучасної інноваційної політики України / В. Геєць // Президентський вісник. – 2004. – № 3.
2. Ільчук В.П., Хоменко І.О., Лисенко І.В. Кластерна стратегія розвитку економіки регіону : [монографія] / [В.П. Ільчук, І.О. Хоменко, І.В. Лисенко] ; Черніг. держ. технол. ун-т. – Чернігів : ЧДТУ, 2013. – 367 с.
3. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
4. Кизим М.О. Промислова політика та кластеризація економіки України : [монографія] / М.О. Кизим ; Нац. акад. Наук України, н.-д. центр індустр. проблем розв. – Х. : ІНЖЕК, 2011. – 302 с.
5. Розвиток регіонів України на базі кластеризації : [монографія] / Під заг. ред. К.Ф. Ковальчука. – Д. : ЛАНДОН-XXI, 2012. – 392 с.
6. Федулова Л.І. Організаційні механізми формування результативної регіональної інноваційної системи / Л.І. Федулова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 13. – С. 157–165.
7. Шевченко О. Кластеризація як засіб інноваційного розвитку України й бар'єри її реалізації / О. Шевченко // Гілея: Науковий вісник Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. – 2013. – Вип. 73(№ 6). – С. 50–51.
8. Enright M. Regional Clusters and Economic Development: A research Agenda, in Staber U., Shaefer N. and Sharma V., (Eds) Business Networks: Prospects for Regional Development Berlin: Walter de Gruyter; 1996, pp. 190–213.
9. Global Competitiveness Index 2013-2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.